

XALQ OG'ZAKI IJODING LINGVISTIK XUSIYATLARI (O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI misolida)

Rustamova Dilobar Abdimalik qizi

Toshkent shahar Sergeli tumani 6-Umumiy o'rta ta'lim
maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Har bir millatning xalq og'zaki ijod mahsuli xalqning kelib chiqishi paydo bo'lishi yokida biror bir an'analariga borib taqaladi. Ularni o'rganish izlanish olib borish albatta o'sha millat olimlarining zimmasiga tushadi. Ularni tadqiq etgan sari, o'rgangan sari millatning noyob xazinasiga ya'ni o'lmas til boyliklari ochila boshlaydi. Ota-bobolarning ko'rgan –kechirganlari yuzasidan vujudga kelgan, bir qancha sinovlarning natijasi o'laroq paydo bo'lgan bu kabi o'lmas asarlar zamonlar o'tgani sayin sayqallanib boraveradi. Barcha millatlarning xalq og'zaki ijodidagi namunalari bir-biriga o'zaro o'xshamasligi mumkin, biroq mantiqan olib qaraydigan bo'lsak, ularning maqsadi, umumiy tushunchasi (jasur, xalqparvar, sof vijdon egasi bo'lgan qahramonni asarning bosh obrazi sifatida gavdalandirilishi) kabi jihatlari bilan ham yaqindir. Til folklorning asosiy qismidir, chunki u til orqali hikoyalar va an'analar uzatiladi. Xalq og'zaki ijodi va ularning an'analar va urf-odatlarini etkazish va saqlash uchun juda muhim bo'lishi mumkin.

The folklore of each nations goes back to the origin of the nation or to some traditions. Studying folklore and conducting research will definitely be the responsibility of the scientists of this country. The more you study them, the unique treasure of the nation begins to be revealed, that is, the immortal linguistic wealth. Immortal works of this kind, created as a result of a series of trials and experiences of our ancestors, continue to be polished over time. Examples of folklore of all nations may not be similar to each other, but if you look at it logically, then their goal, the general concept is also close in such aspects as: Language is a key part of folklore because it is through language that stories and traditions are passed on. Folklore, its traditions and customs can be very important for transmission and preservation.

Kalit so'zlar: folklor, folklorshunoslik, o'zbek folklori, til, rivojlanish.

Keywords: folklore, studies of folklore, Uzbek folklore, language, development

Folklor - xalqaro termin. Lekin u turli mamlakatlarda turli ma'noda qo'llaniladi. Masalan, Angliya va AQSHda xalq badiiy faoliyatining barcha turi poetik ijod, musiqa, raqs, teatr, tasviriy va amaliy san'at, shuningdek irim-sirim, ishonch-e'tiqod va urf-odatlar shu termin bilan ataladi. Bizning o'zbek tilimizda esa bu termin konkretlashib bormoqda. "Folklor" deganda asosan xalq og'zaki ijodi tushuniladi. Dastlabki vaqtlarda "el adabiyoti", "xalq adabiyoti", "og'zaki adabiyot", "og'zaki ijod" deb yuritilib kelingan O'zbek folklorshunosligiga "folklor", "o'zbek folklori" terminlarini birinchi marta H.Zarif kiritgan. (1934-35 yy). Folklor janrlarida musiqa, raqs, teatr san'ati elementlari qo'shilib ketadi, shuning uchun, folklor sinkretik san'at deyiladi. Ayni paytda folklor asarlari san'atning boshqa turlarining o'ziga xos xususiyatlari bilan farq qiladi. Og'zaki so'z san'ati "folklore" yoki "xalq og'zaki poetik ijodi" terminlari bilan ifodalanadi. Folklor termini birinchi marta XIX asr tadqiqotchisi Vilyam Toms tomonidan 1846-yilda qo'llangan bo'lib, u ikki so'zdan iborat – "folk" xalq, "lore" - bilim, donolik, donishmandlik, ya'ni "xalq donishmandligi" demakdir.

Folklorshunoslik - xalq ijodi haqidagi fan, turli davrlarda va turli mamlakatlarda etnografiya, adabiyotshunoslik, musiqashunoslik, antropologiya va sotsiologiyaning bir qismi sifatida qaralib kelingan. Keyinchalik xalq san'atini (xalq og'zaki ijodi, musiqa folklori, raqsi, teatri, sirki kabi) o'rganuvchi fan sifatida mustaqil va maxsus fan sifatida rivojlanadi. Tadqiqot mavzumizning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillarida folklore termini kelib chiqish, paydo bo'lishi hamda bu ikki millatda bu terminga berilgan ta'riflarga alohida to'xtalib o'tamiz Filologiya va san'atshunoslik fanlari bilan uzviy bog'liqdir.. Mashxur ingliz tilshunosi ingliz tili lingvisti Devid Kristal (2019) tilshunoslikning boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqligi haqida fikr bildirar ekan unga shunday ta'rif beradi:

"Tilshunoslik boshqa fanlar bilan birgalikda o'z nuqtai nazarida obyektiv, tizimli, izchil va aniq bo'lishi kerak. Tildan. Boshqa fanlar singari, u ma'lumotlarni to'plashni, gipotezalarni sinab ko'rish, modellarni ishlab chiqish va nazariyalarni qurishni maqsad qiladi. Uning mavzusi o'ziga xosdir: u bir tomondan fizika va anatomiya kabi "aniq" fanlar bilan bir-biriga mos keladi; ikkinchidan, falsafa va adabiy tanqid kabi an'anaviy "san'at" mavzularini o'z ichiga oladi Tilshunoslik sohasi ham fan, ham gumanitar fanlarni o'z ichiga oladi.

1953 yilda Uilyam Baskom shunday yozadi: “qadimgi til o’rganuvchilari uchun folklor madaniyatning bir qismidir, lekin butun madaniyat emas. Bu afsonalar, afsonalar, ertaklar, maqollar, topishmoqlar, balladalar matni va boshqa qo’shiqlarni o’z ichiga oladi va xalq amaliy san’ati, xalq o’yinlari, xalq musiqasi, xalq amaliy san’atidan tashqari kamroq ahamiyatga ega bo’lgan boshqa shakllar qadimiy liboslar, xalq tabobati, xalq odatlari yoki xalq e’tiqodi. Bularning barchasi shubhasiz jamiyatlarda o’rganishga arziydi... Barcha xalq og’zaki ijodi og’zaki tarzda yetkaziladi, uzatiladi, lekin og’zaki ravishda uzatiladigan hamma narsa folklor emas.” Uning fikricha xalq o’yinlari, xalq odatlari bu adabiy folklor emas balki umuman boshqa bir yo’nalish deb fikr bildiradi.

Mansimova (2022) fikriga ko’ra, folklor zamonaviy foydalanishda o’quv intizomi sifatida tushuniladi, uning predmeti An’anaviy ravishda olingan va og’zaki yoki taqlid orqali uzatiladigan adabiyotlar, moddiy madaniyat va asosan savodli va texnologik jihatdan rivojlangan submadaniyatlarning urf-odatlari to’plami yig’indisidir.

Til va xalq og’zaki ijodi yaqin aloqada (McDowell, 2018), chunki folklor muhim bo’lsa, jamiyat madaniyatining bir qismi bo’lgan til ham asosiy vositadir folklorni yetkazish va saqlash uchun til ham yaratish ham rivojlantirish uchun muhim rol o’ynaydi

Folklor turli davrlarda turlicha o’rganilgan, turlicha yondoshuvlar bo’lgan, biroq o’zbek xalq og’zaki ijodi haqida gap ketganda, mustaqillikdan keyin u tom ma’noda yangicha mazmun va mohiyat kasb etdi. Alloma Hodi Zarifov «Folklor asarlarining ilmiy va badiiy qiymati ularning lug’at boyligi bilan belgilanadi» degan edi. Xalq dostonlari o’zbek tili tarixining serqatlamliligini va bo’yoqdorligini o’zida to’la mujassam etadi. Shuning uchun xalq dostonlarning tilini tadqiq etish bir tomondan til tarixining qadimiy ildizlari haqida kengroq ma’lumot bersa, ikkinchi tomondan hozirgi zamon o’zbek adabiy tilini to’laqonli o’rganishda, uni boyitishda asosiy omillardan biri bo’lib xizmat qiladi.

Folklorni tadqiq etish borasida mafkuraviy tazyiq va chegaralanishlar ta’siri yaqqol sezilib turadi. Shuning uchun mustaqillik davri folklorshunosligi tamomila bir yangi xalq donishmandligini kashf etilishi desak, mubolag’a bo’lmaydi. Bugungi kunda ham faol ijod qilib kelayotgan T.Mirzayev, O.Safarov, O.Madayev, M.Jo’rayev, Sh.Turdimov, J. Eshonqulov kabi folklorshunos olimlarning izlanishlarini alohida ta’kidlab o’tish joiz. O’zbek folklori asarlarini to’plash va sistemalashtirish ishiga

katta hissa qo'shgan M.Murodov 1959-yildan to 1990-yillarning oxirigacha respublikamizning turli viloyatlarida folklor ekspeditsiyalarida bo'lib, Yusuf O'tagan o'g'li, Razzoq Qozoqboy o'g'li, Husan baxshi Rajab o'g'li. Haydar Boycha o'g'li, Usmon Madumar o'g'li, Eshqobil Qo'shoq o'g'li, Hazratqul Xudoyberdi o'g'li, Qodir Rahim o'g'li, Xushvaqt Mardonaqul o'g'li kabi baxshilarning repertuarini o'rgangan, yuzlab ertak, rivoyat, afsona, maqol va topishmoqlarni yozib olgan. Bu O'zbek olimlarining Folklor asarlarini to'plash va yozib olishlari boshqa fanlarga jumladan tilshunoslik jihatidan adabiyotshunoslik tomonidan chuqur ilmiy izlanishlar oliob borish uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, Xalqning til boyligi birinchi galda uning folklorida namoyon bo'ladi. Biror bir xalqning qanday xalqligini bilish uchun uning folklorini o'rganish zarur. Folklorda xalqning til imkoniyatlari, mushohada tarzi, ijodiy quvvati aks etgan bo'ladi. Og'zakilik, variantlilik folklorning o'ziga xos xususiyati bo'lib u xalq ijodi namunalari bevosita jonli ya'ni til vositasi bilan bog'liq ekanligini namoyon etadi, Shuning uchun aytish mumkinki, folklor – shunchaki so'z san'ati namunasigina emas, balki xalqning til zaxirasi, tushuncha va tafakkur tarzini bor bo'y basti bilan o'zida aks ettirgan, olis o'tmishdan to bugungi kungacha jonli holatda xalqning o'zi bilan birga yashab kelayotgan doimiy harakatdagi tarixi va madaniyati hamdir. Tildagi hech bir so'z o'z o'zidan paydo bo'lmaydi, u zarurat tufayli tarixiy taraqqiyot jarayonida yuzaga keladi va yoki o'zlashadi

ADABIYOTLAR

1. Alberi, N. J. (2017). Xalq lingvistik usullari qanday bo'lishi mumkin tanqidiy sotsiallingvistikani qo'llab-quvvatlash. *Lingua*, 199, 36–49.
2. Artemenko, E. B. (2001). Folklor matnining shakllanishi va etnik mentalitet. *An'ana va madaniyat*, 2(4), 11–17.
3. Burvikova, N. D. (1991). Matn tilshunoslikning obyekti sifatida tavsiflash va o'rgatish bo'yicha tadqiqotlar
4. Nauka. Kristal, D. (2019). *Kembrij entsiklopediyasi Ingliz tili* (3-nashr).
5. Galperin, I. R. (2004). Matn tilshunoslikning ob'ekti sifatida tadqiqot. *SSSR nashriyoti*.
6. Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. -T.: "Mumtoz O'z", 2010.
7. Madayev O., Sobitova T. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi- T., 2005.
8. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.07.008>.